

Vammaisfoorumi ry
Handikappforum rf
Finnish Disability Forum
3.3.2022

Eduskunta
Sosiaali- ja terveysvaliokunta

stv@eduskunta.fi

Asia: VNS 10/2021 vp / Asiantuntijapyyntö / Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko

Ajankohta: sosiaali- ja terveysvaliokunnan kokous tiistaina 8.3.2022 klo 10.40

Vammaisfoorumi ry kiittää eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokuntaa mahdollisuudesta tulla kuultavaksi ja jättää kirjallinen asiantuntijalausunto koskien valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittista selontekoa.

Vammaisfoorumi on 28 valtakunnallisen vammaisjärjestön yhteistyöjärjestö, jonka tarkoituksena on YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskevan sopimuksen mukaisesti edistää vammaisten ihmisten tasa-arvoa ja yhdenvertaisen osallistumisen mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Vammaisfoorumi edustaa jäsenjärjestöjensä kautta noin 223 000 vammaista ja pitkäaikaissairasta ihmistä.

Kirjallisessa asiantuntijalausunnossaan Vammaisfoorumi esittää näkemyksiään ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta sosiaali- ja terveysvaliokunnan toimialan osalta. Joiltain osin näkemykset sivuavat myös muun muassa sivistysvaliokunnan, tarkastusvaliokunnan sekä työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan toimialaa. Myös sivistysvaliokunta ja työelämä- ja tasa-arvovaliokunta pyysivät Vammaisfoorumilta kirjallista asiantuntijalausuntoa ja asiantuntijaa kuultavaksi. Lisäksi lakivaliokunta pyysi kirjallisen asiantuntijalausunnon.

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus

Vammaisfoorumi muistuttaa YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevasta yleissopimuksesta ja sen sitovuudesta. Sopimus on Suomessa voimassa laintasoisena. Se on yksi ihmisoikeussopimus, jota ei tule sivuuttaa. Vaikka sopimuksen ratifioinnista tulee kesällä 2022 jo kuusi vuotta, sopimusta ei tunneta läheskään niin hyvin kuin olisi tarpeen.

Selonteossa YK:n vammaissopimus ja YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma on mainittu. Vammaisfoorumi korostaa, että kansallisen toimintaohjelman toimenpiteet on tarkoitettu toteutettaviksi. On välttämätöntä, että valtionhallinto sitoutuu toimintaohjelmaan ja sen toteuttamiseen.

Vammaisten ihmisten osallisuus, yhdenvertaisuus ja arjen sujuvuus

Vammaisfoorumi pitää tärkeänä, että ihmisoikeuspoliittisessa selonteossa Suomi painottaa vammaisten ihmisten oikeuksia. Liian usein vammaiset ihmiset hukkuvat osaksi jotain isompaa käsitettä, kuten esimerkiksi osaksi aliedustettuja ryhmiä.

Oikeudet osallisuuteen, työhön ja koulutukseen ovat perusoikeuksia ja niiden toteutumista vammaisten ihmisten osalta tulee seurata erityisen tarkasti. Samoin tulee seurata vammaisten ihmisten oikeutta muun muassa sosiaaliturvaan, sosiaali- ja terveyspalveluihin, kulttuuriin, urheiluun, kieleen sekä uskontoon.

Selonteossa vammaisten ihmisten oikeuksia käsitellään varsin kattavasti. Suomen vammaispolitiikan periaatteina ovat vammaisten ihmisten oikeus yhdenvertaisuuteen, osallisuuteen, esteettömyyteen ja saavutettavuuteen ja syrjimättömyyteen sekä tarpeellisiin palveluihin ja tukitoimiin. Vammaisfoorumi huomauttaa, että tarpeellisia palveluja ei saa rajata liian kapeasti. Vammaisten ihmisten arkea on katsottava verrannollisesti samanikäisen ja samassa elämäntilanteessa olevan vammattoman ihmisen arkeen. Vammainen ihminen tarvitsee tavallisen arjen, työn, opiskelun, osallisuuden ja vapaa-ajan sujuvuuden takaamiseksi palveluja, joiden tulee olla hänen yksilöllisen tarpeensa ja elämäntilanteensa mukaisia.

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen tavoitteena on kaventaa hyvinvointi- ja terveyseroja, turvata yhdenvertaiset ja laadukkaat sosiaali- ja terveyspalvelut sekä parantaa palvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta. Vammaisfoorumi huomauttaa, etteivät tavoitteet toteudu vammaisten ihmisten kohdalla, ellei vammaispalvelujen ja vammaisten ihmisten aseman turvaamista oteta alusta lähtien mukaan hyvinvointialueiden toiminnan suunnitteluun. Tällä hetkellä näin ei valitettavasti läheskään kaikkialla ole.

Lisäksi Vammaisfoorumi muistuttaa, että palveluiden ja osin myös kiinteistöjen siirtyessä hyvinvointialueille on oikeuksien toteutumisen ja sen parantumisen näkökulmasta tärkeää, että esteettömyys ja sen edistäminen ovat myös selkeä rakenteellinen osa hyvinvointialueiden toimintaa.

Sosiaaliturvan kokonaisuudistuksen tavoitteena on nykyistä selkeämpi ja toimivampi järjestelmä, joka mahdollistaa työnteon ja sosiaaliturvan yhteensovittamisen muuttuvissa elämäntilanteissa. Sosiaaliturvauudistuksessa käsitellään perusturvaa, ansioturvaa, toimeentulotukea ja niiden välistä yhteyttä ja rahoitusta sekä palvelujen nykyistä parempaa yhteensovittamista etuuksiin. Vammaisfoorumi pitää välttämättömänä, että sosiaaliturvaa uudistettaessa otetaan tämän hetken työtä vahvemmin huomioon vammaisten ihmisten asema sekä YK:n vammaissopimuksen velvoitteet. Uudistuksen valmistelussa vammaisten ihmisten asema on jäänyt liian vähälle huomiolle.

Myös vammaispalvelulakia ollaan uudistamassa. Se on keskeinen laki vammaisten ihmisten tavallisen sujuvan arjen varmistamiseksi. Vammaisten ihmisten näkökulmasta kyse on perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta, sillä toimivat ja yksilöllisen tarpeen mukaiset vammaispalvelut mahdollistavat muun muassa työssäkäynnin, opiskelun, perhe-elämän ja aktiivisen vapaa-ajan.

Vammaisten ihmisten kokema syrjintä

Vammaisten ihmisten kokema syrjintä on tärkeää tunnistaa ja tunnustaa omana erityisenä ilmiönään, jotta siihen voidaan puuttua. Vammaiset ihmiset ovat yksi eniten syrjintää kokevista ihmisryhmistä. Syrjintä on sekä välitöntä että välillistä. Lisäksi on otettava huomioon moniperusteinen

syrjintä, jota kohtaavat esimerkiksi vammaiset naiset, vammaiset saamelaiset tai vammaiset maahanmuuttajat.

YK:n ihmisoikeusneuvoston yleismaailmallinen määräaikaistarkastelu

Kunkin YK:n jäsenvaltion ihmisoikeustilannetta arvioidaan YK:n ihmisoikeusneuvoston yhteydessä tapahtuvassa yleismaailmallisessa määräaikaistarkastelussa (Universal Periodic Review, UPR). Suomi on ollut UPR-tarkastelun kohteena kolmesti ja neljäs tarkastelu ajoittuu loppuvuoteen 2022. Ulkoministeriö järjesti helmikuussa 2022 kansalaisjärjestökuulemisen YK:n ihmisoikeusneuvostosta. Kuulemisessa Vammaisfoorumi nosti esiin vammaisten saamelaisten sekä vammaisten naisten ja tyttöjen aseman. Lisäksi Vammaisfoorumi korosti vihapuheeseen puuttumisen tärkeyttä ja edellytti tehokkaampaa puuttumista vammaisiin ihmisiin kohdistuvaan vihapuheeseen.

Vammaiset saamelaiset

Saamelaiset ovat Suomessa ainut alkuperäiskansa. Saamen kieliä on kolme: pohjoissaame, inarinsaame ja kolttasaame. Saamelaiset vammaiset ovat kokeneet, ettei heidän kieltään ja kulttuuriaan ole otettu huomioon vammaispalveluiden toteuttamisessa. Esimerkiksi moottorikelkkaan tai mönkijään Lapissa tiettömien taipaleiden takana ei ole saanut aina vammaispalveluiden kautta taloudellista tukea vastaavasti kuin autoon voisi saada hankintatukea. Saamelaiset vammaiset eivät myöskään ole voineet osallistua paikallisesti vammaisneuvostoihin omalla äidinkielellään.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta (VANE) on laatinut YK:n vammaissopimuksen toimeenpanoa varten toimintaohjelman kuluvaksi hallituskaudeksi. Eräs toimenpide on edistää saamelaisten vammaisten sosiaalityötä ja sosiaalipalveluja heidän kulttuurinsa ja kielensä huomioiden.

Vammaiset naiset ja tytöt

Vammaisiin naisiin ja tyttöihin kohdistuu muita naisia ja tyttöjä enemmän seksuaalista häirintää ja väkivaltaa sekä syrjintää yhteiskunnassa. Vammaiset naiset ja tytöt kokevat moniperustaista syrjintää sukupuolensa ja vammaisuutensa takia. Tämä näkyy jopa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa rakenteellisena syrjintänä, jolloin saatetaan määrätä lääketieteellisesti perusteettomia tutkimuksia ja kokeita. Kouluterveyskysely on osoittanut, että vammaiset tytöt joutuvat muita nuoria useammin koulukiusaamisen uhreiksi, eivätkä he ole kokeneet saavansa apua tai tukea opiskeluterveydenhuollosta.

Kielelliset oikeudet

Kielelliset oikeudet turvataan Suomen perustuslaissa. Vammaisten ihmisten näkökulmasta ongelmia on saamelaisten vammaisten ihmisten sekä viittomakielisten ihmisten kielellisten oikeuksien toteutumisessa.

Selonteossa viittomakieli mainitaan vain kerran. Mitään viittomakielisiin liittyviä toimenpiteitä ei ole mainittu. Suomen hallitusohjelmassa todetaan, että valtioneuvosto käynnistää sovintoprosessin kuuroihin kohdistuneista oikeuksienloukkauksista Suomessa. Ensimmäinen selvitys julkistettiin 15.12.2021 ja siinä tarkasteltu ajanjakso ulottuu nykypäivään. Selvitys jakautuu rotuhygienian ja ns. oralismin sekä yhteiskunnan rakenteellisen syrjinnän osa-alueisiin ja sisältää myös paljon muuta.

Yhdenvertaisuussuunnitelma

Selonteossa mainitaan tasa-arvosuunnitelma, jonka tekemiseen velvoittaa tasa-arvolaki. Vammaisfoorumi huomauttaa, että yhdenvertaisuuslain 5§, 6 § ja 7 § velvoittaa tekemään yhdenvertaisuussuunnitelman. Vammaisten ihmisten näkökulmasta yhdenvertaisuussuunnitelma ja sen huolellinen laatiminen sekä toimenpiteiden seuranta ovat oleellista.

Saavutettavuus ja yhdenvertaisuus digitaalisessa ympäristössä

Selonteon luku 7.4 käsittelee saavutettavuutta ja yhdenvertaisuutta digitaalisessa ympäristössä. Selonteossa todetaan, että uuden teknologian käytön kansalliset osaamiserot eri väestöryhmien välillä ovat huomattavia kaikkialla Suomessa. Tavoite vahvistaa digitaalista yhdenvertaisuutta kansallisesti ja kansainvälisesti on kannatettava.

Vammaisfoorumi muistuttaa saavutettavuuden merkityksestä digitaalisissa palveluissa ja uudessa teknologiassa. Sosiaali- ja terveysvaliokunnan toimialan kannalta oleellisia ovat erilaiset sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyvät digitaaliset palvelut, jotka ovat koko väestön käytössä. Ei myöskään pidä unohtaa sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön käyttämiä digitaalisia järjestelmiä, sillä vammaiset ihmiset eivät ole vain asiakkaita, vaan he voivat yhtä hyvin olla työntekijöitä, yrittäjiä tai omaisia. Ellei näiden saavutettavuutta varmisteta, näkövammaiset ihmiset jäävät ulkopuolelle, mikäli digitaaliset järjestelmät eivät toimi näkövammaisten käyttämien apuvälineiden (kuten ruudunlukuohjelma) kanssa.

Yhdenvertaisuuden puolustaminen koronapandemian hallinnassa

Koronapandemia on kohdellut eri väestöryhmiä eri tavoin. Vammaiset ihmiset ovat kärsineet muun muassa ongelmista vammaispalvelujen käytössä (henkilökohtainen apu, kuljetuspalvelut), ongelmista apuvälineiden huollossa, korjauksessa ja sovituksessa sekä asumispalveluissa käytetyistä tapaamisten rajoittamisesta. Myös kuntoutusten ja terapioiden keskeytyminen vaikutti kielteisesti niitä arjessaan tarvitsevien vammaisten ihmisten toimintakykyyn. Vammaiset ihmiset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa myös hoitojonojen ja hoitovelan kertyessä – vaikutukset näkyvät suoraan toiminta- tai työkyvyssä.

Vammaisjärjestöjen toimintaedellytykset turvattava

Selonteossa todetaan, että suomalaisten ja kansainvälisten kansalaisjärjestöjen asiantuntemusta hyödynnetään valmisteltaessa valtioneuvoston poliittisia linjauksia sekä edistettäessä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista kansallisesti, EU:ssa ja kansainvälisesti. Suomalaiset vammaisjärjestöt ovat keskeisessä roolissa ja tahoja, joiden osallistamiseen velvoittaa YK:n vammaissopimuksen 4 artiklan 3 kohta. Tämä tarkoittaa myös sitä, että vammaisjärjestöjen toimintaedellytykset on turvattava.

Yhdenvertaisuusvaikutusten ja vammaisvaikutusten arviointi

Selonteon mukaan lainvalmistelijoille tulee taata riittävät edellytykset arvioida valmisteltavien säädösehdotusten yhdenvertaisuusvaikutuksia. Vammaisfoorumi muistuttaa, että yhdenvertaisuusvaikutusten arvioinnin ohella on välttämätöntä tehdä huolellinen vammaisvaikutusten (VAVA) arviointi.

Vammaisfoorumi on nostanut vammaisvaikutusten arvioinnin esiin eduskunnan tarkastusvaliokunnan käsitellessä kevätistuntokaudella 2021 omana asianaan säädösehdotusten vaikutusarviointeja (Vaikutusarviointi ja sen kehittämistarpeet suomalaisessa lainvalmistelussa, Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2020). Lisäksi Vammaisfoorumi on nostanut vammaisvaikutusten arvioinnin esille syyskuussa 2021 valtioneuvostolle lainsäädännön jälkiarviointien kehittämistä valtioneuvostossa koskevassa lausunnossa.

Vammaisfoorumi katsoo, että vammaisten ihmisten oikeuksien vaikutusten arviointi pitää tehdä kaikissa niissä lainvalmisteluissa, joilla on vaikutuksia vammaisten ihmisten elämään. Vammaispolitiikka ei tyhjenny sosiaali- ja terveyspalveluihin, vaan kattaa kaikki eri elämän alat ihmisen elinkaarimallin mukaisesti. Vammaisfoorumi esittää, että sosiaali- ja terveysvaliokunta nostaa asian esiin omassa lausunnossaan ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta.

Yhdenvertaisuuden perusteella vammaisvaikutusten arviointi tulee tehdä kuten lapsivaikutusten arviointi (LAVA) osana lainsäädännön valmistelua, koska vammaiset ihmiset ovat lasten ohella muita haavoittuvammassa asemassa yhteiskunnassa eikä heidän ääntään kuulla.

Vammaisfoorumin mielestä vahvana ja perusteltuna kehittämissuosituksena vammaisvaikutusten arviointi olisi uusi työkalu ja menetelmä, jonka valmistelussa tulee vammaiset ihmiset ja vammaisjärjestöt osallistaa mukaan. Vammaisilla ihmisillä on kokemusasiantuntijuutta ja vammaisjärjestöillä vuosikymmenten vankka kokemus vammaisten ihmisten oikeuksien valvonnasta sekä tietoa lakipykälien takaa alueellisista ja paikallisista viranomaiskäytännöistä sekä lain soveltamisohjeista. Tätä kautta eri lakeihin saadaan tietoa laadullisista vaikutuksista eli esimerkinomaisia kuvauksia siitä, onko olemassa olevassa sääntelyssä jotakin parannettavaa ja onko laki toiminut käytännössä.

Vammaisvaikutusten arvioinnin keskeisiä haasteita ovat ainakin se, ettei niiden arvioimisen tarvetta usein tunnisteta, vaan niitä arvioidaan monesti vain yhtenä kapeana osa-alueena esim. osana lapsivaikutusten tai yhdenvertaisuusvaikutusten arviointia. Lisäksi näiden vaikutusten arviointia vaikeuttaa merkittävästi vammaisia ihmisiä koskevien asioiden tietopohjan ohuus, yksiulotteisuus, ja systemaattisen tiedonkeruun puute.

Vammaisvaikutusten arviointi systemaattisesti tehtynä on mitä parhainta ennakoivaa oikeusturvaa vammaisten ihmisten ihmisoikeuksien ja oikeustilan vaikutusten arvioinnissa. Vammaisfoorumi katsoo, että siitä olisi hyvä saada normaalimenettely siten, että se tehtäisiin aina ja vähintäänkin silloin, kun lailla on havaittavissa vähintäänkin merkityksellisiä vaikutuksia vammaisten ihmisten oikeustilaan. Oikeanlaista kuvaa vammaisten ihmisten oikeustilasta ei välttämättä ole käytettävissä lainvalmistelun pohjaksi.

Vammaisvaikutusten arvioinnin ja vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumisen kannalta keskeistä on myös laaja-alainen tiedonkeruu esimerkiksi vammaispalveluista.

Lisätietoja

Vammaisfoorumin puheenjohtaja Näkövammaisten liiton järjestöjohtaja Sari Kokko 050 401 5802, sari.kokko@nkl.fi

Vammaisfoorumi ry

Sari Kokko
puheenjohtaja

Anni Kyröläinen
pääsihteeri